

UOT №82.0; 82.09**“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” DASTANININ TƏDQIQ
VƏ NƏŞR TARİXİNDƏN****R.T.CAVADOVA**
Bakı Dövlət Universiteti
renacavadova_@mail.ru

Məqalədə göstərilir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında «Dədə Qorqud» dastanının xüsusi yeri vardır. Elmdə təsbit olunduğu kimi, ədəbiyyatda «Dədə Qorqud»un ilk tədqiqi və nəşri XIX əsrdən başlanmışdır. Burada iki ideya xətti aydın müşahidə olunur: birincisi, xalqın yadelli işğalçılara qarşı mübarizə ruhunun təsviri; ikincisi, el-obanın dar günündə xalqın, zəhmətkeş kütlənin öz içərisindən çıxan qəhrəmanın əsas rol oynaması.

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud”, tarix, tədqiq, dil, epos

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tədqiqi və nəşri XIX əsrdən başlanmışdır. Bu böyük abidəni ilk dəfə dünyaya tanıtdıran alman şərqşünası Fon Dits olmuşdur. O, Drezden kitabxanasında müqəddimə və 12 boydan ibarət “Dədə-Qorqud” dastanlarını aşkar etmiş, 1815-ci ildə “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy”unu alman dilinə tərcümə edərək “Odissey”in nağıl səciyyəli təkgözlü Siklonun Polifemin kor edilməsi sujetinin yeni variantı kimi nəşr etdirmişdir. Müəllif eyni zamanda mətnin surətini bütünlükdə köçürüb Berlin kral kitabxanasına gətirmişdir. 1857-ci ildə Almaniyada Vilhelm Qrimm də bu boyu özünün nəşr etdirdiyi “Dünya Təpəgözləri” müntəxəbatına daxil edir.

1859-cu ildə görkəmli alman şərqşünası Teodor Nyolderk Drezden nüsxəsinin surətini çıxarıb bəzi hissələri tərcümə edərək çap etdirmək istəyir. Lakin o, bu işi başa çatdıra bilməyib topladığı materialları o vaxt Almaniyada təhsil alan V.V. Bartolda (1892) verir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 6 boydan və müqəddimədən ibarət yeni nüsxəsini 1952-ci ildə italyan şərqşünası Ettore Rossi Vatikan kitabxanasında üzə çıxarıb, geniş elmi müqəddimə ilə nəşr etdirir.

Dastan rus tədqiqatçılarının da diqqətini cəlb etmişdir. Şərqşünas alim V.V.Bartold hələ universitet tələbəsi ikən “Kitabi-Dədə Qorqud” üzərində tədqiqat aparmağa başlayır. O, əvvəlcə dastanların dörd boyunu rus dilinə tərcümə edərək kiçik bir şərhə nəşr etdirir. 1922-ci ildə bütün boyları rus dilinə

tərcümə edib çapa hazırlayır. Lakin onun sağlığında dastan işıq üzü görmür. Əsəri Azərbaycan alimlərindən H.Araslı və M.H.Təhmasib 1950-ci ildə Bakıda nəşr etdirirlər.

V.V.Bartoldla eyni zamanda Türkmənistanda yazıb-yaradan rus alimlərindən A.Q.Tumanski və K.A.İkostransevin də bilavasitə “Kitabi-Dədə Qorqud”la əlaqədar məqalələri nəşr edilir.

V.V.Bartoldun “Dədə Qorqud” dastanları üzərində apardığı tədqiqat işini onun ölümündən sonra rus türkoloqlarından V.V.Jirmunski və A.N.Kononov davam etdirirlər. 1962-ci ildə onların tərtibatı ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı V.V.Bartoldun ruscaya tərcüməsi əsasında yenidən nəşr edilir. Bu nəşrdə mətndən əlavə V.Bartoldun, A.J.Yakubovskinin və V.M.Jirmunskinin məqalələri də çap olunmuşdur.

Türkiyədə “Kitabi-Dədə Qorqud”un tədqiq tarixi dastanı 1916-cı ildə (Berlin nüsxəsindən) ərəb əlifbası ilə nəşr etdirən Kilisli müəllim Rifətin adı ilə bağlıdır. Bu təşəbbüs dastanın geniş yayılıb tədqiq edilməsinə imkan yaradır.

1938-ci ildə O.S.Gökyay Drezden nüsxəsinin özünü o vaxta qədər təsadüf etdiyi bütün tədqiqat əsərlərinin xülasəsindən ibarət böyük bir müqəddimə ilə latın əlifbasında çap etdirmişdir.

Orxan Şaiq sonralar (1939, 1943-cü illərdə) dastanları müasirləşdirərək yeni türkçə çap etdirmiş, onların lüğətini də tərtib etmişdir.

“Dədə-Qorqud” dastanları üzərində səmərəli iş aparan alimlərdən biri də Məhərrəm Ergindir. O, 1958-ci ildə böyük bir tədqiqata girişlə hər iki nüsxələrin fotofaksimelesini, Drezden əlyazmasının yeni türk əlifbasına köçürülmüş bütöv mətnini, 1963-cü ildə isə elmi qrammatikasını və sözlüyünü nəşr etmişdir.

Türkiyədə dastan 1973-cü ildə yenə də Orxan Şaiq tərəfindən nəşr edilmişdir. Burada alimin özünün bu abidə üzərində apardığı ayrıca tədqiqatdan əlavə, dünya türkologiyasında onun barəsində yazılmış, demək olar ki, bütün tədqiqat işləri barədə xülasə şəklində məlumat verilir və ədəbiyyat göstərilir.

“Dədə-Qorqud”dastanı ilə məşğul olan, toplayıb nəşr edən, sanballı məqalələr yazan F.Qırzıoğlu, Pərtov Naili, Suat Nizarçı, Ədnan Binyazar kimi tədqiqatçıları göstərmək olar.

1939-cu ildə H.Araslı ilk dəfə olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını tərtib və nəşr etdirir. H.Araslı kitaba geniş bir müqəddimə yazır ki, bununla da bu qiymətli abidənin Azərbaycanda tədqiqi mərhələsi başlayır.

Azərbaycanda bu dastanların dili üzərində professor Ə.Dəmirçizadə tədqiqat işi aparmışdır. Onun 1959-cu ildə çapdan çıxan “Kitabi-Dədə Qorqud dastanlarının dili” adlı kitabının və müxtəlif vaxtlarda yazdığı məqalələrinin bu abidənin Azərbaycan dili tarixindəki mövqeyinin aydınlaşdırılmasında mühüm rolu olmuşdur.

“Dədə Qorqud” dastanlarını tədqiq edən alimlərdən biri də professor Əli Sultanlı olmuşdur. Onun 1958-59-cu illərdə beş məqalədən ibarət olan “Dədə Qorqud dastanları haqqında qeydlər” adlı toplusu çap olunmuşdur. Bu məqalə-

lərdə müəllif dastanların tədqiq tarixçəsinə nəzər salmış, Dədə Qorqudun şəxsiyyəti məsələsindən danışmış, dastanların yaranmasında, formalaşmasında fərdi və kollektiv yaradıcılıq ünsürlərinin vəhdətini görmüşdür. Əli Sultanlı burada, ümumiyyətlə, eposun mənşəyi kimi nəzəri məsələlərə də toxunmuş, boylarla təsvir olunan qəbilə quruluşu “sistemi”ni gözdən keçirmiş, bu sistemin əsasını təşkil edən ailənin mühüm əlamətlərinin xülasəsini vermişdir.

Dastanların tədqiqi ilə məşğul olan görkəmli alimlərdən biri də M.Təhməsisib olmuşdur. Onun 1961-ci ildə nəşr olunmuş “Dədə-Qorqud boyları haqqında” adlı məqaləsi mühüm tədqiqat əsəridir. Alimin “Azərbaycan xalq dastanları” adlı kitabında da “Kitabi-Dədə Qorqud”un tədqiqinə geniş yer verilmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” 1962-ci ildə H.Araslı tərəfindən müqəddimə ilə yenidən nəşr olunur. 1978-ci ildə isə dastanın nisbətən təkmilləşdirilmiş şəkilli nəşri oxuculara çatdırılır. Bu nəşrlərə yazdığı giriş məqaləsində H.Araslı “Kitabi-Dədə Qorqud”a daxil olan boyların yaranması, qələmə alınması və yenidən kitabın köçürülməsi tarixlərini müəyyənləşdirməyə çalışır. Tədqiqatçı alim dastanın əsasən X-XI əsr hadisələri ilə səsələdiyini, XI-XII əsrdə qələmə alındığını, XV-XVI əsrlərdə isə üzünün köçürüldüyünü qeyd edir. Tədqiqatçının fikrincə, dastanların ilk variantı – orijinalı Azərbaycanda yazıya alınmışdır. Professor F.Zeynalovun fikrincə, “H.Araslı bu əsərdə uyğunsuzluğa yol vermiş, yəni dastanları müasirləşdirmişdir. Biz müasirləşdirmənin – yəni bugünkü dilimizə keçirmənin əleyhinə deyilik, ancaq əsər yarımçıq müasirləşdirilmişdir. Bu da tədqiqatçıları bir növ çaşdırıb bilər” (1, 10).

Dastanların yaranma tarixi, onlarda əks olunan ictimai-tarixi hadisələr, qəhrəmanların tarixiliyi, dastanda təsvir olunan hadisələrin coğrafi məkanı və s.

Ş.Cəmşidovun 1969, 1977-ci illərdə çap olunan monoqrafiyalarında genişəhatəli əks olunmuşdur. Ş.Cəmşidovun dastanda cərəyan edən hadisələrin coğrafi şəraiti, qəhrəmanların yaşadığı, bir-biri ilə mübarizə apardığı yerlər haqqındakı mülahizələri də maraq doğurur.

Professor V.Vəliyevin ayrılıqda, P.Əfəndiyevin isə İ.Babayevlə birgə yazdıqları “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” kitablarında da “Dədə-Qorqud” boylarından, onun tədqiq və nəşr tarixindən bəhs olunur.

Son dövrlərdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına maraq daha da artmışdır. 1975-ci ildə BDU-da “Dədə-Qorqud” dastanlarına həsr olunmuş elmi sessiya keçirilmişdir. Professor T.Hacıyev və E.Əlibəyzadənin son illərdə “Dədə-Qorqud” dastanlarının dili, yaranması, yazıya köçürülməsi haqqında sanballı əsərləri nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan tarixinin qədim dövrünü öyrənməyə marağın artması ilə əlaqədar olaraq, son bir neçə ildə abidənin yeni aspektdə təhlili ilə qarşılaşırıq ki, burada mifoloji araşdırmalar xüsusi çəkiyə malikdir. Hələ çoxdan “Dədə-Qorqud” dastanları üzərində tədqiqat aparan professor M.Seyidov məhz həmin istiqamətdə maraqlı nəticələrə gəlmişdir.

Araşdırıcılardan K.Abdullayev, K.Vəliyev və başqalarının məqalə və kitablarında da dastanla bağlı bir sıra məsələlərə diqqət yetirilir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının yaranma tarixi, yazıya köçürülməsi, kim tərəfindən qoşulması, Dədə-Qorqudun şəxsiyyəti, ictimai-siyasi və coğrafi şərait və s. məsələlər tədqiqatçılar, alimlər arasında mübahisələrə səbəb olur.

Boyların yaranmasına və yazıya köçürülməsinə aid müxtəlif fikirlər vardır. Yuxarıda göstərdiyimiz kimi H.Araslı burada təsvir olunan hadisələrin X-XI əsrlərlə səsləşdiyini və XI-XII əsrlərdə qələmə alındığını söyləyir.

Professor Ə.Dəmirçizadə dastanları xalis Azərbaycan abidəsi hesab edərək onların IX-XII əsrlərdə dədələr, ozanlar tərəfindən yaradıldığını və təqribən bu dövrdə də toplanılıb yazıya köçürüldüyünü iddia edir. Müəllifin fikrincə, bu dastanlarda XI əsrdən əvvəlki dövrlərdəki (yəni hələ Kiçik Asiyada oğuzlar olmadığı) oğuzlar təsvir olunur və bu oğuzlar Orta Asiyada deyil, məhz Qazlıq dağ ətəklərində - Qafqazda həm də Dərbənddən şimalda yox, məhz Azərbaycanda ağban evlər, ala seyranlı saraylar qurub yaşayan oğuzlardır.

Görkəmli alim M.Təhmasibin fikrincə, dastan təqribən VII-VIII əsrlərdən başlayaraq müxtəlif tarixi nəsillərdə baş vermiş hadisələrlə səsləşən tarixi əfsanə və rəvayətlər əsasında yaranmağa başlamış, boy-dastanlara çevrilərək kəmiyyət və keyfiyyətə təkmilləşərək, X-XI əsrlərdə Azərbaycanda baş vermiş hadisələr əsasında daha da zənginləşmiş, axırıncı dəfə köçürüldükdə isə daha sonrakı əsrlərlə səsləşən əlavələrin hesabına xeyli dəyişərək indi əlimizdə olan şəkə düşmüşdür (1, 59).

Bu kitabında tədqiqatçı dastanların təsnifini verərkən “Basatın Təpəgözü öldürdüyü” boyu sayca ən az, mənşəyinə görə isə ən uzaq keçmişlərlə bağlı olan, əsatiri görüşlərlə səsləşən qəhrəmanlıq dastanlarına aid edir. Lakin kitabın başqa yerində “Dədə-Qorqud” dastanlarının X-XI əsrlərin hadisələri ilə səsləşdiyini də söyləyir. Professor T.Hacıyev boyların müxtəlif dövrlərdə “əsrlərdən ibarət məsafə” ilə yarandığını, X-XII əsrlərdə tamamlanıb ilk dəfə yazıya köçürüldüyünü iddia edir (1, 59). Tədqiqatçı “Kitabi-Dədə Qorqud”un özünə istinad edərək (Rəsul əleyhüssəlam zamanına yaxın Bayat boyundan Qorqud ata derlər birer qopdu və s.) dastanın islamın yarandığı ərəfədə və hətta bəzi boyların islamiyyətin qəbulundan əvvəl düzülüb qoşulduğunu güman edir (dastanda təsadüf olunan totemizm, şamanizm və s. əlamətlərinə görə).

E.Əlibəyzadə də dastanın VI-VII əsrin ədəbi yadigarı olduğunu və Dədə Qorqud tərəfindən yazıldığını iddia edir. Dastanda verilən qədim oğuz-türk adət-ənənələrinə, əxlaq normalarına əsaslanaraq abidənin V-VI əsrlər və ondan əvvəlki əsrlərlə səsləşdiyini söyləyir. O, müəyyən faktlara əsasən Dədə Qorqudun tarixi şəxsiyyət olduğunu, VI-VII əsrlərdə yaşadığını və onun əfsanəvi bir şəxsiyyət olduğu haqda söhbətləri illüziya hesab edir.

Professor Əli Sultanlıya görə də, dastanın ilk yaradıcısı “nəğmələrin rüşeymini qoşub-düzəldən “Dədə Qorqud olmuşdur. Lakin onun xalq arasında tarixi-əfsanəvi bir şəxsiyyət kimi yaşadığını və təzkirəçilərin qələmi altında süni qəlibə girərək tarixi şəxsiyyətə çevrildiyini göstərir.

Professor Ş.Cəmşidov monoqrafiyasında bu abidədəki obrazların əksəriyyətinin tarixi şəxsiyyətlər olmasını qeyd etməklə yanaşı, dastanda

tarixiliklə şifahi xalq ədəbiyyatının vəhdət halında birləşməsi fikrini irəli sürür. O da sübut edir ki, abidə qədimdə yaranıb, X-XI əsrdə ilk dəfə işlənərək yazıya köçürülmüşdür (1, 60).

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından görünür ki, bu boylar müxtəlif dini inamlar zamanı yaradılıb. Burada biz şamanizm, totemizm əlamətlərinə də rast gəlirik. Dastan X-XI əsrlərdə yazıya alınarkən islam dininin təsirinə məruz qalıb. Dastanda təsvir olunan adət-ənənələr, əxlaq normaları və s. də abidənin islam dininin qəbulundan əvvəl yaranmasını sübut edir. Məs.: Qızın ova çıxması, at çapıb ox atmaqda yarışması, gürz tutub güləşməsi, ərə getmək istədiyi oğlanı yoxlaması, döyüşdə ərinə kömək etməsi islamdan qabaqkı adətdir. Qanturalı da atasına ancaq belə döyüşkən, mərd, sədaqətli bir qızla evlənəcəyini söyləyir: “Mən yerimdən durmadan ol durmuş ola. Mən qaraqoç atımı minmədən ol minmiş ola. Mən qanlı kafir elinə varmadan ol varmış ola, mənə baş gətirmiş ola” (1, 92). “Dastanda kişilər qadınlarının məsləhətinə qulaq asırlar, döyüşdə ikisi də çiyin-çiyinə vuruşurlar. Ərin arvada sözü igidin igidə olan sözüdür. Xanların təşkil etdiyi toylar, düyünlər şərəbsiz, musiqisiz keçmir, hər məclisdə ozan qopuz çalır, boy boylayır, soy soylayır”.

Tədqiqatçıların fikrincə, islam motivləri dastana sonradan əlavə olunub. “Müqəddimə”nin də dastan yazıya alınarkən katib tərəfindən yazıya əlavə olunmasını nəzərdə tuturlar. Çünki burada islam dini motivləri, yüzdən çox ərəb və fars sözləri və xüsusi adlar işlənir. M.H.Təhmasib “Müqəddimə”də verilən hikmətamiz aforizmləri ustadnamə adlandırır və ozanların bunları dastan başlamazdan əvvəl ifa etdiklərini söyləyir. Alimin fikrincə, katib öz işini asanlaşdırmaq üçün onların hamısını bir-birinin dalına düzərək kitabın əvvəlində yerləşdirmişdir.

Dastanda təsvir olunan hadisələrin cərəyan etdiyi konkret coğrafi ərazi məsələsi də mübahisəyə səbəb olur. Dastanda verilən Bərdə, Gəncə, Şərur (Şərük), Dərbənd, Dərəşam, Əlincə qala, Bayat, Gəncə dağ, Qazlıq (Qafqaz) dağı və s. yer adları əsas hadisələrin, əhvalatların Azərbaycan ərazisində cərəyan etdiyini sübut edir.

Biz, həmçinin oğuz qəhrəmanlarını qız bəyənmək, qohumluq münasibətləri yaratmaq, tacirlik etmək və s. məsələlərlə əlaqədar Azərbaycan hüduurlarından kənarda görürük. Bu igidlərdən Qanturalı Trabzona qız bəyənməyə (VI boy), tacirlər mal almaq üçün Rum elinə (Yunanistana), İstanbula (III boy), qəhrəmanlar Qara dəniz kənarlarına (VII boy), Qarun elinə at oynatmağa, ov etməyə gedirlər. İgid Uruz hirsləndikdə Qan Abqaz elinə gedib kafir qızı ilə evlənəcəyini söyləyir (IV boy). Dastanda Uruzun dilindən belə bir ifadəyə də rast gəlirik: “Qara hindu qullarıma buyuraydım, səni para-para doğraydılar, ağac!” (1,37). Bu qulların Hindistandan gətirildiyi və ya qulun başqa mənada işlədilməsi maraqlıdır.

Dastanda Qazlıq (Qafqaz) atlarından başqa, ərəbi atlarına da rast gəlinir. Bu abidədə Oğuz ölkəsi, elisast dinli Gürcüstanla həmsərhəddir (II boy) “Doqquz tümən Gürcüstanın xəracı gəlir (IX boy). Trabuzan təkuru bəylərbəyi

olan xan Qazana şahin göndərir” (XI boy). Bütün bu misallar dastanda təsvir olunan Oğuz elinin, qəbilə və tayfalarının qonşu ölkələrlə, tayfalarla əlaqələrini göstərir. Dastandan gördüyümüz kimi, Oğuz eli təkcə Azərbaycan ərazisi ilə məhdudlaşmır, burada təsvir olunan bəzi hadisələr Türkiyədə, Şimali Qafqazda (Dərbənd tərəfdə) və s. yerlərdə cərəyan edir.

Məhşur rus şərqşünası V.V.Bartold da vaxtilə bu nəticəyə gələrək demişdir: “Qopuz çalan nəğməkar-şaman Qorqud haqqındakı əfsanənin mənşəyi necə olur-olsun, Qorqudun adı ilə bağlı epik silsilə çətin ki, Qafqaz mühitindən kənarıda yaradıla bilər”(1, 120).

Professor V.M.Jirmunski isə, IX-X əsrə qədər yaranan boyları Orta Asiyaya, Sır-Dərya ovalığına, XIII-XIV əsrdə yarananları isə, Zaqafqaziyaya aid edir. Tədqiqatçı ona əsaslanır ki, boyların çoxu XI əsrə qədər Orta Asiyada yaranmış və Səlcuqlar Qafqaza gələndə bu boylar daha da təkmilləşmişdir. O, Qafqaz ərazisində yarananlara I, V, VI, IX və bizə məlum olmayan bəzi boyları aid edir (1, 20). Bundan başqa Qorqud, Salur Qazan, Burla xatun, Uruz bəy, Qarabudaq, Qaragünə kimi obrazların Orta Asiya, Sır-Dərya ovalığı ilə bağlı olduğunu və orada yarandığını güman edir. Onun fikrincə, Salur Qazanla bağlı olan hadisələr də IX-X əsr Orta Asiya həyatını əks etdirir. Bu fikirlərlə, mülahizələrlə heç cür razılaşmaq olmaz.

Hələ professor Ə.M.Dəmirçizadə 1959-cu ildə qeyd etmişdir (2, 10) ki, dastanda hadisələr təsvir olunan zaman qonşu ölkələrdə- Rum elində (Yunanıstanda), Trabzonda, İstanbulda və Qara dənizin cənub sahillərində hələ nə Oğuzlar, nə də Səlcuqlar vardı. Dastanda XI əsrdən əvvəlki dövrdəki, yəni hələ Kiçik Asiyada Oğuzlar olmadığı bir dövrdəki Oğuzlar etnik tərkibinə daxil olmuş Oğuzlar təsvir olunur ki, bunlar da Oğuzlar və Qıpçaq qəbilə dilləri əsasında təşəkkül tapmış olan ümumxalq Azərbaycan dilində ünsiyyət edən azərbaycanlılardır.

Ş.Cəməşidov da monoqrafiyasında V.M.Jirmunskinin (1, 256) “Dədə-Qorqud” dastanı haqqındakı tədqiqatına öz münasibətini bildirərək yazır ki, o burada özbək, qazax, türk, türkmən, hətta gürcü və erməni şifahi xalq ədəbiyyatını nəzərdən keçirib. “Dədə-Qorqud” boyları ilə əlaqə yaradır, paralellər və motivlər tapmağa çalışır, ancaq bu abidənin əsl yaradıcısı olan Azərbaycan xalqının ədəbi irsindən, şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələrindən isə demək olar ki, heç danışmır.

A.Nəbiyev isə öz tədqiqat əsərində (2, 50) özbəklərin qədim şifahi xalq ədəbiyyatı nümunəsi olan “Alpamış” dastanı ilə “Kitabi-Dədə Qorqud”u müqayisə edib, oxşar cəhətlərini göstərərək yazır ki, “Alpamış”la “Bamsı Beyrək” boyu arasında bənzərliyi başlıca olaraq süjet xəttinin oxşarlığında, hər iki dastanda oxşar süjetlərə təsadüf edilməsində - qəhrəmanın valideynlərinin övladsız olması, müqəddəs qüvvənin, nişanlısının toy günündə yetişib ona sahib olmasını və s. görürük ki, hər iki dastanda qəhrəmanların adlarında da bir yaxınlıq var. Tədqiqatçı göstərir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı Bamsı Beyrək daha qədim olub özbək xalqı tərəfindən nisbətən sonralar dastanlaşmışdır.

Beləliklə, türk dünyasının möhtəşəm mənəvi sərvətlərindən olan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu çoxsaylı tədqiqatçılar tərəfindən sevilərək öyrənilir, geniş şəkildə tədqiq olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Zeynalov F. “Kitabi-Dədə Qorqud və dünya şərqşünaslığı”. BDU-nun “Elmi əsərləri”. Bakı, 1976, №4, 10 s.
2. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları. Bakı: Elm, 1972, 59 s.
3. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı: Elm, 1976, 59 s.
4. Cəmşidov Ş. Kitabi-Dədə Qorqudu vərəqlərkən. Bakı: Elm, 1969, 60 s.
5. “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı: Elm, 1962, s.37-92.
6. Бартольд В.В. «Книга Моего деда Коркуда». М.: Наука, 1962, 116 с.
7. Cəmşidov Ş. “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı: Elm, 1977, 20 s.
8. Dəmirçizadə Ə.M. Kitabi-Dədə Qorqud dastanlarının dili. Bakı: Elm, 1959, 10 s.
9. Бартольд В.В. «Книга Моего деда Коркута». М.: Наука, 1962, 256 с.
10. Nəbiyev A. “Azərbaycan-özbək folklor əlaqələri”. Bakı: Elm, 1978, 50 s.

ИЗ ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПУБЛИКАЦИИ ЭПОСА «КИТАБИ-ДЕДЕ КОРКУД»

Р.Т.ДЖАВАДОВА

РЕЗЮМЕ

Публикации и первые исследования эпоса «Китаби-Деде Коркуд» относятся к XIX веку. Т.Нельдеке, В.В.Бартольд Э.Росси, А.Г.Туманский, А.Н.Кононов, О.Шаик и другие ученые и исследователи провели широкие научные изыскания, связанные с изучением языка, историей публикаций и переводов эпоса. Среди азербайджанских тюркологов Г.Араслы, А.Демирчизаде, Ш.Джамшидов, В.Велиев опубликовали ценные труды по различным направлениям изучения эпоса. В последнее время появились фундаментальные публикации Т.Гаджиева и Э.Алибекзаде, касающиеся языка и истории создания, первых записей сказаний «Деде Коркуд».

Ключевые слова: «Китаби-Деде Коркуд», история, исследование, язык, эпос

FROM THE HISTORY OF RESEARCHING AND PUBLICATION OF “KITABI DEDE GORGUD” EPOS

R.T.JAVADOVA

SUMMARY

The first publications and research of “Kitabi Dede Gorgud” epos date from the XIX century. T.Neldeke, V.V.Bartold, E.Rosse, A.J.Tumanski, A.N.Kononov, O.Shaik and other scientists researched this epos from the points of linguistics, publication history and translation. Among the Azerbaijani turkologists H.Arasly, A.Damirchizadeh, M.Tahmasib, Sh.Jamshidov, V.Valiyev have contributed valuable publications dealing with the different aspects of the epos study. Works of T.Hajiyev and E.Alibeyzadeh about the language, creation history and first writings of “Dede Gorgud” stories are worth noting.

Key words: “Kitabi Dede Gorgud”, history, researching, language, epos